

Faktablad 2010:04

LÄNSSTYRELSEN
I STOCKHOLMS LÄN

Biologisk mångfald i grus- och sandmarker

Många växter och djur är beroende av öppna sand- och grusytor – miljöer som blir alltmer sällsynta. I denna skrift vill Länsstyrelsen visa att det med enkla medel går att gynna den biologiska mångfalden vid skötsel av till exempel grusgropar, skjutfält och sandiga betesmarker.

Rara arter i karga miljöer

Solbelysta och öppna grus- och sandmarker är en miljö som många hotade arter är beroende av. Exempel på sådana områden är grusgropar, branddammar, skjutfält, sandiga betesmarker och vägskärningar. Dessa till synes karga platser är en värdefull naturtyp med en mängd sällsynta småkryp och örter. Flera av de arter som trivs i dessa miljöer har minskat kraftigt som en följd av att deras naturliga livsmiljöer blivit allt sällsyntare. I olika slags öppna sand- och grusmarker som vi människor åstadkommer kan många av dessa arter ändå överleva.

Beroende av varandra

Växter som kan gynnas av öppna sand- och grusmarker är till exempel skogs-klöver, kattfot, tjärblomster, backsippa, backnejlika, backglim, getvåpling och kärringtand.

Många små men spännande och sällsynta fjärilar är beroende av dessa växter eftersom deras larver lever på växterna, till exempel klöversobermal, nejliksäckmal, punkterad backglimsäckmal och liten blåvinge.

När växterna blommar producerar de också mat, bland annat till många av de cirka 280 arter bin som finns i Sverige.

Många bin och andra insekter behöver dessutom öppna sandytor för att gräva sina bogångar. Bina skapar i sin tur förutsättningar för en mängd följearter, till exempel den parasitiska bibaggen och många rov- och vägsteklar.

Fåglar kan också vara beroende av öppna sand- och grusytor. Den rika tillgången på insekter lockar till sig fåglar som nattskärra, backsvala och ortolansparv. Backsvalan gräver sina bon i branta skärningar, och om täkten ligger i närheten av strömmande vatten kan också kungsfiskaren häcka här.

Dammar och andra våtmarker på sandig mark är viktiga både för fåglar och groddjur. Den större vattensalamandern är speciellt känslig och sällsynt.

Midsommarblåvingen flyger från slutet av juni till början av augusti. Larven lever på solvända och nävor. Övervintringen sker som larv.

Gulsporre blommar från juli till september och växer gärna på torr mark, till exempel i vägkanter och på banvallar. Den är vanlig i nästan hela landet.

Det här bör du tänka på vid skötsel av grus- och sandytor

Många av de arter som lever i sand- och grusmarker har en bra spridningsförmåga och är anpassade att flytta runt i landskapet för att utnyttja de tillfälliga erosionsblottor som uppkommer på sandig mark. Genom att hålla marken öppen ökar arternas möjlighet att sprida sig. Därför är det värdefullt att fortsätta sköta om även nedlagda grustäcker och skjutbanor. Här är några exempel på hur man på ett enkelt sätt kan bidra till den biologiska mångfalden:

- **Täck inte över öppen sand** med jord, och avstå från att så in gräs. Detta gäller även vägskärningar med sand.
- **Lämna vissa ytor med finsand öppna** vid efterbehandling av täkt.
- **Låt solexponerade sydsluttningar vara träd fria** (enstaka små tallar kan ryckas upp, det skapar fina blottor).
- **Jämna inte ut alla slänter.** Spara eller skapa några branta skärningar till backsvalorna, samt lämna rothak åt steklarna.
- **Spara någon mindre upplagshög av sand** som ligger på grövre material. Det ökar sandinslaget.
- **Skydda solexponerade sluttningarna från slitage** genom att sätta upp hinder som motverkar terrängkörning med motorfordon och cyklar samt dumpning av allehanda avfall.
- **Spara värdefulla träd**, framför allt sälgt eftersom den blommar tidigt på våren då det saknas andra nektarkällor för bin och fjärilar. Andra enstaka gamla träd blir fin boplats åt trädhålslevande bin och ger lä åt äggläggande fjärilar.
- **Spara ytor med värdefull flora.** Exempel på sådana växter är tjärblomster, gulmåra, backglim, knytling, skogsklöver, solvända, gråfibbla, kungsljus, blåklocka, prästkrage och smultron. Man kan eventuellt också plantera in dessa. På sikt kommer troligen en grässvål att bildas. Då kan man försöka skapa öppna ytor av sand genom någon slags störning.
- **Lämna öppna vattensamlingar och lämna marken omkring orörd** för groddjurens övervintring på land. Det är viktigt att inte plantera in fisk, som äter upp groddjurens larver.

Backsvalan är den minsta svalan i Sverige. Den är en flyttfågel och häckar över stora delar av norra halvklotet.

Hos oss häckar de ganska sällsynt över hela Sverige. De flyttar till sina övervintringsområden i tropiska Afrika under augusti och september och anländer igen till Sverige under maj månad.

Backsvalan häckar alltid tillsammans i stora grupper. Dessa kolonier skapas i närheten av vatten. Svalorna gräver med stor hastighet över en meter långa, vågräta gångar in i sluttande jordbrinkar och sandbackar för att där lägga sina ägg. Kolonier återanvänds ofta år efter år. Backsvalan ses ofta i stora flockar och lever av insekter som fångas i flykten.

Stor sandstekel är en rovkärl. Den är allmän på sandig mark i april-sept. Sandstekeln suger växtsaft, men den jagar fjärilslarver till föda åt sina larver. Boet byggs i en gång i sanden dit den släpar sitt förlamade byte. Den lägger sedan ett ägg på bytet. Den nykläckta stekellarven äter först de minst viktiga delarna på bytet. På så sätt hålls fjärilslarven vid liv och är färsk så länge som möjligt.

VIKTIGT!

Till dig som bedriver täktverksamhet

Denna text är en vägledning för hur man kan gynna den biologiska mångfalden. Tänk på att **alltid** kontrollera ditt täktillstånd innan åtgärder vidtas för att se vilka villkor som gäller för din täkt. Du kan ta kontakt med kommunen eller Länsstyrelsen för att få hjälp med att avgöra vilka åtgärder som är lämpliga.

Läppstekeln är den största av våra rovkärlar. Den är starkt begränsad till några få områden i södra, östra och mellersta Sverige. De nordligaste kända förekomsterna är ett par populationer på Ekerö och i Upplands Bro i Uppland.

Läppstekeln påträffas under perioden juni-augusti. Bona anläggs kolonivis i vindskyddade lägen inom ett mycket begränsat område på något tiotal kvadratmeter med öppen sand, ofta på plan mark. Boet består av en 10-15 centimeter lång, nedåt sluttande tunnel som avslutas med en bocell.

Igenväxning av blomrika torrängar med öppna sandområden är på sikt det största hotet mot arten. Även exploatering av fritidsbebyggelse eller vägbyggen kan ha spolierat lokaler. Intensivt tramp på en bokoloni eller sönderkörning med motorfordon kan också vara ett hot.

Backtimjan är ett krypande, aromatiskt doftande ris som ofta bildar stora mattor. Den blommar i juli-augusti med rödvioletta blommor. Backtimjan är ganska vanlig i södra och mellersta Sverige. Den växer på torr och öppen, sandig eller grusig mark.

Gråfibbla är en lågväxt, mattbildande, flerårig ört som bildar ovanjordiska utlöpare. Den blommar från juni till augusti. Blommorna är ljusgula med en röd strimma på undersidan. Gråfibbla är vanlig och förekommer i nästan hela landet utom längst i norr. Den växer på torra solvarma platser, som sandmarker, torrbackar och vägkanter.

Backglim är en tuvad, flerårig ört som kan bli upp till fem decimeter hög. Den är lätt att känna igen på sina vita, djupt kluvna kronblad och sitt tuvade växtsätt. Backglim är ganska vanlig i södra och mellersta Sverige, från Skåne till Uppland, men förekommer sällsynt upp till södra Norrland. Den växer på torra backar, i skogsbryn och betesmarker.

Tjärblomster är en flerårig ört som kan bli upp till fem decimeter hög. Stjälkarna är klädda med ett mörkt, tjärliknande, klibbigt ämne under bladfastena. Tjärblomster blommar från maj till juli med mörkt rosaröda blommor. Den är vanlig i södra och mellersta Sverige. Den växer på öppna, soliga marker, till exempel på torrbackar och i vägkanter.

Kontakta oss

Vill du veta mer kontakta Länsstyrelsens enhet för naturvård
Tfn: 08- 785 40 00 (vxl)
www.lansstyrelsen.se/stockholm

Illustrationer: Jonas Lundin
Fotografier: Miguel Jaramillo

Adress

Länsstyrelsen i Stockholms län
Avdelningen för miljö
Hantverkargatan 29
Box 22067
104 22 Stockholm

Klöversobermal är en sällsynt fjärilsart som bara är hittad på ett tiotal platser i Sverige. Arten är rödlistad som starkt hotad. Klöversobermalen är knuten till torra soliga marker. Värdeväxten är skogsklöver som måste stå öppet i sand eller grus för att klöversobermalen ska kunna nyttja den. Klöversobermalen syns från början av juli och en bit in i augusti. Den är mycket oberoende att flyga och har därför med största sannolikhet svårt att sprida sig.

Skogsklöver är flerårig och växer ofta i stora bestånd. Den blommar från juni till augusti med röda blommor som sitter i runda kortskaftade huvuden. Skogsklövern är vanlig i södra och mellersta Sverige, men förekommer sällsynt ända upp till Norrbotten.

Sälgbrokmal förekommer sällsynt från Södermanland till Norrbotten. Den är knuten till fristående stora, gamla, ofta sjuka sälgar. Larven lever i barken på pil och vide.

Bibaggen är aktiv under en kort period i mars-april, strax efter snösmältningen. När bibaggens larver kläcks söker den upp ett bo av vårsidenbi och äter först upp biets ägg eller larv för att sedan förse sig ur skafferiet. Bibaggen tillhör en av de hotade arter där speciella åtgärdsprogram ska tas fram.

Vårsidenbiet är ett bi som trivs på solbelyst och vindskyddad sand. Det lever i gångar som det gräver i sanden. Vårsidenbiet fungerar som värd för den hotade bibaggen. Utan vårsidenbiet har bibaggen mycket svårt att överleva.

